

Cathrine Marshall & Gretchen B. Rossman (1995): **Designing Qualitative Research** (Second edition). London: Sage Publications, 178 sider.

Margot Ely, Margaret Anzul, Teri Friedman, Diane Garner & Ann M. Steinmetz (1991): **Doing Qualitative Research: Circles within circles**. (reprinted 1994). London: The Falmer Press, 245 sider.

Anmeldt af *Kurt Keller*, amanuensis ved Datalogisk Institut, Københavns Universitet.

Marshall & Rossman's *Designing Qualitative Research* er en vejledning i at beskrive kvalitative forskningsprojekter med henblik på at udforme et 'proposal' til et Ph.D.-projekt eller en anden form for ansøgning om bevilling til et forskningsprojekt. Bogen retter sig især til nybegyndere på Ph.D.-niveau. Sekundært er den tænkt som en slags håndbog, der også kan støtte mere erfarne forskere med let tilgængelig orientering om diverse hensyn og aspekter af en projektbeskrivelse.

Doing Qualitative Research af Ely m.fl. fremtræder ligeledes som en bog, der hovedsageligt er tiltænkt nybegyndere. Den er imidlertid skrevet med særlig vægt på en problematik, der er lige så relevant for viderekomne, nemlig forholdet mellem tanker og følelser i forskningsprocessen. Forfatterne fremhæver samspillet mellem følelsesmæssige (affektive) og intellektuelle (kognitive) faktorer som noget helt essentielt ved kvalitativ forskning.

På hver sin måde har de to bøger til formål at give mere end blot en introduktion til kvalitativ forskning. Læseren tages ved hånden og skal hjælpes igang med at anvende kvalitative metoder. De to bøger tager dette sigte op i henholdsvis en ret formel retning (for at legitimere forskningsprojekter) og en "indfølelse" retning (med henblik på at belyse et ofte negligeret aspekt i forskerrollen). I forbifarten kan det nævnes, at begge bøger overvejende henter sit eksempelmateriale inden for uddannelsesforskningens felt, men skal tjene til en generel belysning af anvendelsen af kvalitative forskningsmetoder.

Designing Qualitative Research består af 7 kapitler:

1. Introduction
2. The substance of the study: Framing the research question
3. How to conduct the study: Designing the research
4. Data collection methods
5. Recording, managing and analysing data
6. Managing time resources
7. Defending the value and logic of qualitative research

I indledningen pointeres, at bogen ikke handler om kategoriseringer og differentieringer af de kvalitative metoder, og derfor heller ikke giver klart indtryk af bredden og varierendeheden af disse metoder:

We intend instead to describe the process of designing mainstream qualitative research that entails immersion in the everyday life of the setting chosen for study, values and seeks to discover participants' perspectives on their worlds, views inquiry as an interactive process between the researcher and the participants, is both descriptive and analytical, and relies on people's words and observable behavior as the primary data. (p. 4)

Bogen går altså let hen over, at nogle forskningstraditioner lægger mere vægt på interaktionen mellem forskere og deltagere end andre, og at der imellem disse traditioner kan være store forskelle på, hvad man lægger mærke til, og hvordan man analyserer sit empiriske materiale. Bogen er organiseret som en vejledning gennem den proces at skrive forskningsansøgninger, der virker overbevisende ved klart at beskrive forskningens fokus, dens forløb gennem bestemte stadier, samt styrken ved og principperne for den kvalitative tilgang, og samtidigt reflekterer den uorden ("messiness"), der nu engang hører med til kvalitativ forskning. Forskeren står over for tre udfordringer:

- at udvikle en gennemgribende, konsis og elegant begrebslig ramme for studiet,
- at planlægge et projektdesign, der er systematisk og håndterbart, men fleksibelt, og
- at integrere begrebsrammen og projektdesignet i et sammenhængende dokument, der overbeviser læseren om, at projektet kan og bør gennemføres

Den begrebslige ramme for forskningsprojekter diskuteres i kapitel 2. Den begrebslige ramme omhandler forskningsprojektets indhold, dets "hvad". Den er orienteret som en argumentation for, hvorfor netop denne studie bør gennemføres: hvilke værdifulde bidrag vil det potentielt kunne yde til teori, forskning, samt praktiske anvendelser på kort og længere sigt? Ansøgningen må fremhæve det interessante, relevante og betydningsfulde ved det foreslåede projekt. Undersøgelsens specifikke forskningsspørgsmål relateres til en mere omfattende teoretisk og praktisk sammenhæng, og i denne henseende bør ansøgningen være lige så velfunderet i sin argumentation som et 'position paper' til et forskningsseminar.

Projektets design drejer sig om dets "hvordan", dvs. de ressourcer og metoder, der er til rådighed for projektets gennemførelse. Disse midler omfatter almene ressourcer - tid, penge, adgang til undersøgelsens lokaliteter og aktører, etiske spørgsmål - samt forskerens viden og kunnen i metodologisk henseende. Det er forskerens professionelle erfaring, der knytter projektets problemstillinger sammen med den relevante metodologiske viden fra lignende projekter, litteratur, etc.

Størstedelen af bogen handler om forskningsprojektets design. I kapitel 3 behandles de antagelser, som ligger til grund for (og legitimerer valget af) kvalitative undersøgelser: Sammenhængen mellem studiets formål (udforskning, beskrivelser, e.a.) og dets art (case studie e.a.), begrundelse for valg af det specifikke genstandsområde (lokalitet, deltagergruppe), accept af en kvalitativ undersøgelses intensive karakter samt overvejelse af etiske spørgsmål.

Kapitel 4 drejer sig om selve metoderne, som anvendes i kvalitativ forskning. Deltagelse, observation, dybde-interview og dokumentgennemgang omtales (på i alt 8 sider) som "primære" metoder. På 14 sider præsenteres 9 forskellige typer "supplerende teknikker", herunder 'narrativer' samt 'projektive teknikker samt psykologisk testning'.

Kapitel 5 består (trods dets titel) helt overvejende i en kortfattet, men ikke dårlig, diskussion af dataanalyse. I kapitel 6 tages spørgsmål op om ressourcebehov og ressourceplanlægning i større projekter og i Ph.D. projekter. Endelig er kapitel 7 en opsummerende beskrivelse af, hvordan man sikrer projektets troværdighed.

Det sidste af de tre momenter (efter den begrebslige ramme og projektets design), der skal bære projektet igennem, er forskerens engagement og kompetence. 'Engagement' handler ikke om en særligt subjektiv og forudindtaget holdning, der skal præge projektet, men om en interesse for forskningsprojektets emne og proces. Det er en nødvendig drivkraft, som udelukker muligheden af en 'neutral' forsker. I sin ansøgning må forskeren så desuden vise sig (eksplicit og implicit) at være i besiddelse af den professionelle kompetence, som projektets problemstilling og design kræver.

Selv om bogen i det store og hele er orienteret mod at få strammet ideer til et forskningsprojekt op, så de kan beskrives i et tydeligt design, og så der kan argumenteres overbevisende for dette design, så falder forfatterne ikke i den grøft at reducere forskning med kvalitative metoder til nogle formelle eller mekaniske spørgsmål. Tværtimod finder man en gennemgående pointering af, at der skal opnås en balance mellem klarhed og fleksibilitet allerede i projektets design, og at gennemførelsen af kvalitative studier nødvendigvis må være præget af denne fleksibilitet. For eksempel anbefales det (s. 36-7), at man, hvis forskningsprojektet tager udgangspunkt i nogle bestemte hypoteser, kun betragter disse som vejledende hypoteser, for ikke på forhånd at afskære muligheden af at modificere eller erstatte dem undervejs i forskningsprocessen.

Doing Qualitative Research består af seks kapitler, der skulle danne et parallelt forløb med den typiske forskningsproces, samt et lille efterskrift:

1. Grounding
 2. Starting
 3. Doing
 4. Feeling
 5. Interpreting
 6. Reflecting
- Epilogue

Det første kapitel er en introduktion, der slår bogens gennemgående tema an: pointeringen af samspillet mellem emotionelle (affektive) og intellektuelle (kognitive) faktorer i forskerens gennemførelse af kvalitative undersøgelser. Næste kapitel handler om nybegynderens oplevelse af kvalitativ forskning. Kapitel 3 drejer sig om 'værktøjer' til at opfatte og fortolke 'kvalitativt'. Kapitlet om at føle behandler bogens centrale tema, der præsenteres som en "personlig" lige såvel som en "følelsesmæssig" faktor i forskningsprocessen. Femte kapitel fokuserer på analyse og rapportering. Kapitlet 'Reflecting' indeholder en diskussion af generelle temaer angående at handle, føle og lære som kvalitativ forsker. Epilogen drejer sig om sociale implikationer af kvalitativ forskning.

Bogen er blevet til i et samarbejde med Margot Ely, professor ved Department of Teaching and Learning, New York University, som hovedperson. Hun har skrevet kapitel 2 og epilogen. De fire øvrige medforfattere har gennemført deres Ph.D.-studier og tre af dem har også undervist ved hendes institut. Ann M. Steinmetz har skrevet kapitel 3, Teri Friedman kapitel 4, Diane Garner kapitel 5 og Margaret Anzul kapitel 6. Bogen bygger ikke kun på forfatternes egne forskningsprojekter, men også på erfaringer fra mere end 70 studerende på instituttets Ph.D. kursus kaldet "Case Study".

Det fremgår, at bogen henvender sig til forskere, der selv anvender kvalitative metoder. Det hører med til bogens stil, at forfatterne vil have deres "we" til også at omfatte læseren; de taler til det

kvalitative forskningsfællesskabs kollektive 'vi', og udbreder endog kvalitativ forskning til at være - ikke blot "a way of looking at life" (s. 1), men i sig selv - "a way of life" (s. 7 og 232). Dette sociale aspekt har tilsyneladende forbindelse med bogens noget diffuse undertitel *circles within circles*, der desuden skal referere til den kvalitative forsknings rekursive og personligt involverende karakter.

I første kapitel omtales forløbet i et forskningsprojekt som en læreproces, der i udpræget grad er rekursiv og personlig. Kvalitativ forskning kaldes også "naturalistisk", "etnografisk" eller "fortolkende" forskning. (Forfatterne taler i øvrigt om 'undersøgelse', 'metodologi' eller 'tilgang', frem for 'forskning'.) Kvalitativ forskning sættes i modsætning, ikke blot til kvantitativ og positivistisk, men - temmelig overraskende - også til empirisk forskning!

Kapitel 2 omhandler både det at lære om kvalitativ forskning på et universitetskursus og de første indtryk og erfaringer af at udføre kvalitativ forskning på egen hånd. En lang række beretninger fra studerende bliver præsenteret i udsnit og kommenteret. Undervejs sammenfatter Ely, at langt størstedelen af de problemstillinger, som tages op i kvalitativ forskning hænger tæt sammen med forskerens professionelle og sociale forpligtelser. Det fører til to bemærkelsesværdige udsagn (s. 30-31), der angår, hvordan et forskningsprojekt som helhed bør sættes i gang. For det første får vi at vide, at man fra starten af sit forskningsprojekt er nødt til at have "an adequate self-awareness about how the field of study relates to one's own life". (Det er uvist, hvad kriteriet for 'adequate self-awareness' kan tænkes at være.) Dette er lige så nødvendigt, hævder Ely, som at have et godt greb om den forskningsmetode, man har valgt, og som et godt kendskab til de teorier og antagelser, der knytter sig til forskningsfeltet og litteraturen omkring det. For det andet bør det spørgsmål, der styrer undersøgelsen være så åbent og bredt som "hvad foregår der her?". Forskeren skal kunne 'give slip', dvs. stole på forskningsprocessen og på sig selv som et registrerende instrument. En videre implikation af denne opfattelse er, at kvalitativ forskning kræver visse personlige egenskaber, som nogle mennesker har nemmere ved at tilegne sig en andre. Emnet tages op igen i kapitel 4 i en radikaliseret form: man må spørge sig selv, om man i det hele taget egner sig til at blive kvalitativ forsker. Efter min opfattelse er kapitel 2 karakteristisk for bogen som helhed i den henseende, at spændende og væsentlige aspekter af temaet 'personligt og emotionelt engagement i forskningen' bliver berørt på en alt for overfladisk og ureflekteret måde. Se f.eks. denne markante udtalelse om åbenhed i forskningsprocessen:

A key characteristic of naturalistic research is that questions for study evolve as one is studying. In fact, researchers rarely end up pursuing their original questions. (s. 30)

Det er påfaldende, at disse to sætninger ikke bliver uddybet, men blot serveres, som om det var utvetydige (og uomtvistelige) kendsgerninger. For en ukyndig læser kan de to sætninger fremtræde klart sammenhængende: kvalitativ forskning har altid bestået i at gå i gang med noget, som man ikke har meget forstand på! En uddybende skelnen mellem almene og specifikke problemstillinger i et forskningsprojekt ville have været en god idé. Det kunne også være interessant at få præciseret, om Ely faktisk mener, at kvalitative forskningsprojekter sjældent fastholder noget ganske bestemt perspektiv.

Kapitel 3 kommer ind på deltagerobservation, interview, dagbøger (logs), bånd- og videooptagelser samt spørgsmål om at gennemføre dataanalyse, at opnå troværdighed og at have en støttegruppe, hvor man kan diskutere forskningsforløbet. Flere af disse emner genoptages i kapitel 5, der desuden behandler rapportskrivning. Disse kapitler er for kortfattede til at tjene som egentlige introduktioner til anvendelsen af kvalitative metoder. I tråd med bogens øvrige kapitler fremhæver

de opfattelsen af forskeren som et registrerende instrument, der selv ser, mærker, forstår, osv., hvad der foregår inden for det felt som undersøges.

Kapitel 4 er bogens mest interessante. Teri Friedman bygger især sin diskussion af emnet 'følelser i sammenhæng med kvalitativ forskning' på omkring erfaringer fra sit eget studie af kvindelige politibetjente. Emnet behandles i hovedpunkter omkring:

- emotionelle relationer, der er for tætte eller for distancerende,
- den selv-opmærksomhed, der skal til for at opnå empatisk forståelse,
- at gøre det kendte ukendt (undgå at projicere egne erfaringer), og
- at gøre det ukendte kendt.

Det er en udmærket behandling, hun giver emnet, men det må bemærkes, at diskussionen forbliver på et introducerende og letbenet niveau. F.eks. opsummeres problematikken om for tætte emotionelle relationer mellem forskeren og genstandsområdets deltagere med disse fornuftige, men lidt tynde og ikke særligt overraskende bemærkninger:

Its a common experience that we, our students, and other researchers have had to wrestle with feelings of identification and overidentification with our participants. Learning to define and create boundaries between 'close' and 'too close' is often difficult. Learning to disengage emotionally when necessary can be even more difficult. We found that discussing these issues openly, among sympathetic colleagues, is a highly effective way of coping with such emotions. (s. 119).

Afslutningsvis indfører Friedman spørgsmålet, om man egner sig til at udføre kvalitativ forskning. Hun betragter det som et spørgsmål om personlighed og svarer, at denne forskning kræver følgende personlige karakteristika: intellektuel og adfærdsmæssig fleksibilitet, humor, accept af flertydighed, empati og accept af sine egne følelser. Denne diskussion har hun imidlertid afsat mindre end 5 sider til. De to sidste punkter ofres der kun henholdsvis 11 og 6 linier på!

Det væsentligste problem, som jeg finder i Friedmans diskussion, er symptomatisk for hele bogen: Der mangler teoretisk ballast og begrebslig klarhed! Derfor bliver de interessante pointer, som forfatteren tager op, ikke behandlet særligt indgående. Læseren må som regel nøjes med flygtige og overfladiske formuleringer, der giver et vist indtryk af perspektivrige (eller om man vil: vidtløftige) betragtninger, men forbliver helt metaforiske og antydningssvise, og i værste fald kipper over i noget vrøvl. Således savner man et minimum af teoretisk refleksion over den gennemgående sidestilling af 'det personlige' og 'det teoretiske'.

Det fører bl.a. til meget uklare anvendelser af metaforen om, at forskeren er sit eget værktøj i forskningsprocessen. Eksempelvis kæder Friedman (s. 108) forskerens følelsesmæssige involverethed og reflektoren af dette sammen med en påstand om, at som kvalitative forskere må vi "stole på os selv som det primære forskningsværktøj". Jeg har svært ved at forstå, hvad man vil opnå med en sådan formulering. Det er en triviell sandhed, at forskeren selv må opleve, hvad der foregår i forskningsfeltet, og at det må ske med en vis systematik og refleksion. Det er også klart, at forskeren meget ofte vil blive dybt involveret og må være i stand til at registrere dette opmærksomt og håndtere situationen fornuftigt. Men hvad vinder man ved at tale om et værktøj i denne forbindelse, og hvorfor "det primære" værktøj? Vil man virkelig have os til at betragte 'opmærksomhed', 'empati', 'distinktion', 'refleksion', 'analyse', 'fortolkning', 'begrebsdannel-se',

'perspektivering' osv. som nogle redskaber, der for det første er af helt personlig art, men for det andet kan vægtes i forhold til den kvalitative forsknings metoder, teknikker og fysiske redskaber?

Selvfølgelig kan det være i orden at skrive hverdagssprogligt, hvis man samtidigt fastholder de begreber, som diskuteres. Men det er ikke tilfældet her. Læseren bliver snarere præsenteret for en glidebane af associative forbindelser mellem forskellige fænomener: Fra de sociale og menneskelige problemer, man konfronteres med i sin forskning, over forskerens self-refleksion, især med sine følelsesmæssige reaktioner som genstande, frem til spørgsmål om forskerens personlighed, og videre til den sociale integration i et fællesskab af forskere, hvor det endelig bliver muligt at gøre kvalitativ forskning til en livsstil.

Kapitel 6 er en form for konklusion. Det er opbygget omkring 5 'temaer' eller gennemgående opfattelser, der også lægger op til epilogen, hvor Ely meget kortfattet (men engageret) kommer ind på spørgsmål om social ansvarlighed, forsker-deltager samarbejde og etik. Begge disse sidste bidrag i bogen omhandler dels de sociale relationer til andre forskere og til genstandsområdets deltagere, dels den allerede omtalte opfattelse af kvalitativ forskning som noget, der i sidste instans berører vort liv, fordi vore følelser og personlighed bliver draget med ind i forskningsprocessen. Jeg skal nøjes med at gengive de 5 tematiske opfattelser, som Anzul diskuterer:

- 1) Learning by doing qualitative research can become a powerful process that is often described in vital metaphors.
- 2) As qualitative researchers, we become aware of ourselves as contingent, interactive, open to change as a way of life.
- 3) The processes of qualitative research also become processes of professional growth.
- 4) Qualitative researchers often feel as though they are shouting across a paradigmatic rift.
- 5) Ethical concerns are woven through every step of qualitative research.

Forfatterne støtter sig til Sherman & Webb's *Qualitative research in education* (Falmer Press, 1988) for at angive seks karakteristika ved kvalitativ forskning. Her indgår en opfattelse af den naturalistiske indstilling, der synes at stå i skarp modsætning til opfattelser af kvalitativ forskning som fortolkning: "The contexts of inquiry are not contrived; they are natural. Nothing is predefined or taken for granted." (s. 4) En tilsvarende markant modsigelse (eller uklarhed) overtages fra Sherman & Webb, der på den ene side siger, at forskningsprocessen er interaktiv, således at de der undersøges taler for sig selv, på den anden side pointerer, at kvalitativ forskning skal forstå de undersøgte faktiske erfaringer og oplevelser så tæt som muligt (s. 4-5). Problemet er åbenlyst, da det er evident, at folk ikke altid kan redegøre lige så dybtgående for det, de selv gennemgår, som en observatør af dem kan være i stand til. Desuden er det (efter min opfattelse) en drastisk misforståelse at karakterisere det som formålet med kvalitativ forskning at forstå genstandsområdets deltagere "så tæt som muligt". Ethvert kvalitativt forskningsprojekt holder sig i sagens natur inden for nogle (tilsigtede eller utilsigtede) grænser, hvad angår dybden af den opnåede forståelse af deltagerne. Principielt vil det altid være muligt at trænge endnu dybere ned i et undersøgt emne og genstandsområde. Det kan derfor ikke uden videre betragtes som en mangel ved et forskningsprojekt, at man kan påpege konkrete muligheder for at "komme tættere på".

Jeg har bestræbt mig på at præsentere og diskutere bøgerne ud fra deres eget primære sigte. Desuden kan man så se på, hvorvidt bøgerne vil kunne fungere som generel introduktion til kvalitative forskningsmetoder. Dels fordi vi (mig bekendt) fortsat savner introduktioner på engelsk (og på de skandinaviske sprog), der er lige så gode som dem, man kan finde på tysk. Dels fordi de

to bøger fremtræder som en slags introduktioner, der på særlig didaktisk vis skal hjælpe læseren igang med at udføre værdifuld forskning med kvalitative metoder. Svaret er "nej"; ingen af disse bøger er velegnede som introduktion til anvendelsen af kvalitative forskningsmetoder.

Hvad angår deres hovedsigte, ligger de to bøger temmelig langt fra mit indtryk af, hvad der er almindelige erfarings- og diskussionsrammer i Skandinavien. Opgøret med 'positivismen' og 'kampen' for at legitimere anvendelsen af kvalitative metoder i USA præger bøgerne i en grad, der gør dem mindre interessante for os. Man kan konstatere, at bøgerne går i hver sin retning i dette opgør: henholdsvis en 'kompromislinje', der vil fremme stramheden i den kvalitative forskning, og en 'blok-tænkning', der vil inddrage hele forskerens tilværelse i en alternativ form for forskning.

Begge bøger er levende læsning i kraft af mange eksempler og har rimelige indeks. *Designing qualitative research* er meget bedre end *Doing qualitative research*, hvad angår referencer.